

14 MAART 2023
9U30- 16U
€ 40

DPC MECHELEN
FREDERIK DE
MERODESTRAAT 18

VORMINGSDAG ROUW & VERLIES

Tijdens deze vormingsdag versterken we je professioneel in het omgaan met rouw en verlies. Er worden immers elke dag opnieuw scholen geconfronteerd met verliessituaties. Acute situaties vragen om een directe aanpak, maar ook doorheen het gewone schoolleven kan pijn om gemis ter sprake gebracht worden. Sterk jezelf en je team om kinderen en jongeren een taal te geven om over rouw te praten. We nemen het levensbeschouwelijke perspectief expliciet mee in deze vorming: wat betekent rouwzorg in een katholieke dialogeschool?

INFO EN INSCHRIJVEN:

[HTTPS://NASCHOLING.BE/2022-2023/INDEX.ASPX?MODID=4053683](https://nascholing.be/2022-2023/INDEX.ASPX?MODID=4053683)

DPC MECHELEN
FREDERIK DE
MERODESTRAAT 18

VORMINGSDAG ROUW & VERLIES

Tijdens deze vormingsdag versterken we je professioneel in het omgaan met rouw en verlies. Er worden immers elke dag opnieuw scholen geconfronteerd met verliessituaties. Acute situaties vragen om een directe aanpak, maar ook doorheen het gewone schoolleven kan pijn om gemis ter sprake gebracht worden. Sterk jezelf en je team om kinderen en jongeren een taal te geven om over rouw te praten. We nemen het levensbeschouwelijke perspectief expliciet mee in deze vorming: wat betekent rouwzorg in een katholieke dialogeschool?

Welkom: wie is wie

Identiteitsbegeleiders

Antwerpen: Hanne en Kristel

Brugge: Kris en Rik

Gent: Bellinda

Hasselt: Edith en Hendrik-Jan

Mechelen-Brussel: Helena, Kelly, Tine, Vera

Vlaanderenbreed: An, Christa

Welkom: why?

Een vormingsdag rond rouw en verlies: waarom?

*Tijdens deze vormingsdag willen wij je **professioneel versterken** in het omgaan met rouw en verlies. Spijtig genoeg worden er immers elke dag opnieuw scholen geconfronteerd met verliessituaties. **Acute situaties** vragen om een directe aanpak, maar ook doorheen het **gewone schoolleven** kunnen we de pijn om gemis (in de brede betekenis) ter sprake brengen. Zo sterken we onszelf als team en helpen we kinderen en jongeren om weerbaar in het leven te staan. We nemen het **levensbeschouwelijke perspectief** expliciet mee in deze vorming: wat betekent leven en dood voor christenen?*

Welkom: doelen

- Je maakt kennis met de **wijze waarop kinderen en jongeren omgaan met rouw en verlies**. Je leert signalen herkennen (fysisch, psychisch) en komt op het spoor van de **zinvragen** die rouw en verlies oproepen bij hen en bij jezelf.
- Je maakt kennis met de **materialen** die Katholiek Onderwijs Vlaanderen ter beschikking stelt rond rouw en verlies.
- Tijdens een **viering** beleven we de kracht van symbolen in rouwperiodes.
- In de **werkwinkels** ontdek je hoe je als school samen op weg gaat in en met verliessituaties, als team en met individuele betrokkenen.
 - Kleuteronderwijs
 - Basisonderwijs
 - Buitengewoon onderwijs
 - Secundair onderwijs
 - Teamgerichte professionalisering

Van loslaten naar anders vasthouden

Vormingsdag - Bij rouw en verlies
op school zullen wij er zijn voor jou

Schilderij: Janet Brooks Gerloff

Ann Verscuren
ann.verscuren@kuleuven.be
Universitaire Parochie - KU Leuven
<https://www.kuleuven.be/up>

Wie is Ann?

- ♥ zwarte chocola, de zee, poëzie & verhalen, vuurtjes met de buurtjes, poëzie, Kopenhagen, film, op de tandem met Hans
- sinds 2011 twee werkplekken:
 - o Ziekenhuispastor in PZ
 - o rouwzorg Universitaire Parochie (KU Leuven)
- 2021-2022: Postgraduaat Rouw & Verlies (PXL Hasselt)

Inhoud

- Van oude rouwmodellen naar nieuwe
 - Rouwmythen over fasen en taken, tijd en plaats
 - Oude rouwmodellen
 - Kritiek op deze 'oude rouwmodellen'
 - Nieuwe inzichten
 - 1. duaal procesmodel
 - 2. *continuing bonds*
 - 3. DNA-model
 - 4. rouwen als transitie
 - 5. betekenisgeving
 - 6. krachtbronnen & groei
 - Samenvatting rouwmodellen
- Rouwreacties
- Wat met 'geloof en spiritualiteit'?
- Valkuilen bij zinvragen

Deze lezing
is als een
bedding...

Foto: Hugo van Bercum

Rouw is...

“Rouw is het antwoord
dat *ik* geef op het verlies van
iemand (iets) waarmee een
betekenisvolle relatie *bestáát*.”

Johan Maes

Sam zijn antwoord

Casus:

Sam (16j) heeft zijn vader verloren door zelfdoding en studeert niet meer.

Mogelijke betekenissen:

- Cognitief? niet meer kunnen concentreren, piekeren
- Emotioneel? overspoeld door emoties van kwaadheid, verdriet, onmacht
- Fysiek? slaapt slecht, heeft nachtmerries, hoofdpijn en is uitgeput
- Sociaal/context? zijn moeder heeft het zwaar; hij springt bij in het huishouden en zorgt mee voor zijn jongere zus en broer
- Spiritueel/existentieel: “wat voor zin heeft studeren nog? Wat heeft er sowieso zin in het leven nu?” Of is Sam onbewust loyaal aan zijn vader die ook ‘geen zin’ meer zag?

LIJMEN

IK HAD DRIE BEESTJES,
DRIE BEESTJES VAN STEEN.
EEN VOGELTJE,
EEN VEULENTJE,
EEN VARKENTJE.

ZE ZIJN GEVALLEN.
ZE BRAKEN STUK.
IK HEB ZE GELIJMD.
'T IS BIJNA GELUKT.

IK HEB DRIE BEESTJES.
DRIE BEESTJES VAN STEEN
EEN VOLENTJE,
EEN VEUKENTJE,
EEN VARGELTJE.

PLINT

GEDICHT: JOKE VAN LEEUWEN BEELD: HILDEGARDE VAN DER WOUDE

Rouw is...

“een nieuw verhaal
schrijven
met brokstukken
van het oude”

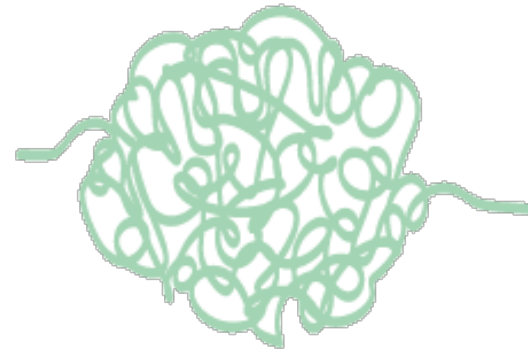
Gedicht ‘Lijmen’
- Joke Van Leeuwen

Van oude rouwmodellen naar nieuwe...

How we
want grief
to work

How grief
actually
works

Rouwmythen over fasen en taken, tijd en plaats

Rouw heeft een soort einddatum; na een 'bepaalde tijd' moet je erover heen zijn, het verwerkt hebben...

- “Je *moet* de overledene en het verleden loslaten.”
- “Het is al zo lang geleden, je *moet* het een plaats geven en verder gaan.”
- “Ik hoop dat je snel weer de oude zal worden.”
- “Tijd heelt alle wonden.”

Cfr. onze samenleving:

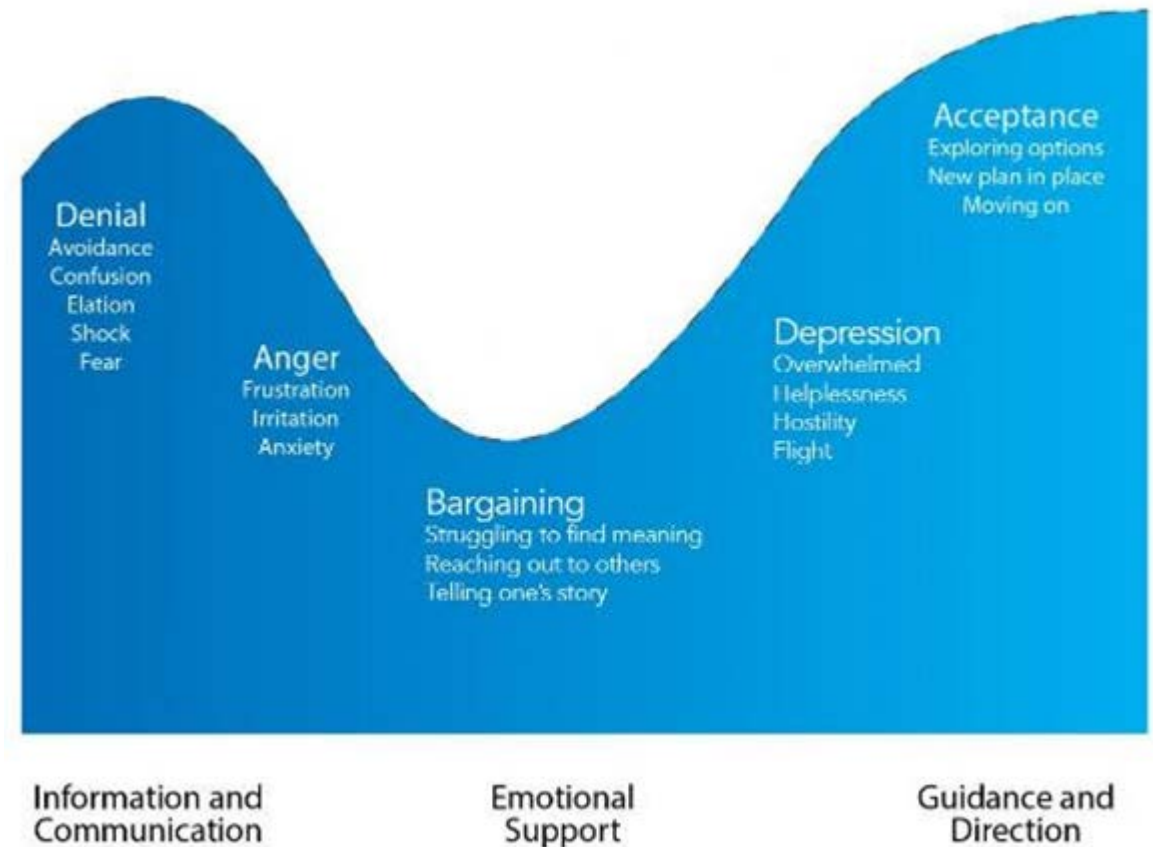
voor alles is een oplossing - er zijn deadlines en dan moet iets klaar zijn - je moet je best doen en presteren - functioneren en doordoen is belangrijk...

Oude rouwmodellen

Elisabeth Kübler-Ross (1960-1970)

= vijf fasen

1. ontkenning – shock - verdoving
2. woede – angst - frustratie
3. onderhandelen - worstelen
4. depressie/verdriet - hopeloosheid
5. aanvaarding – opties verkennen

Oude rouwmodellen

John Bowlby (1970 - hechtingstheorie)

= 4 fasen

1. verdoving en shock
2. scheidingsangst
3. desorganisatie en wanhoop
4. reorganisatie van het leven zonder de overledene

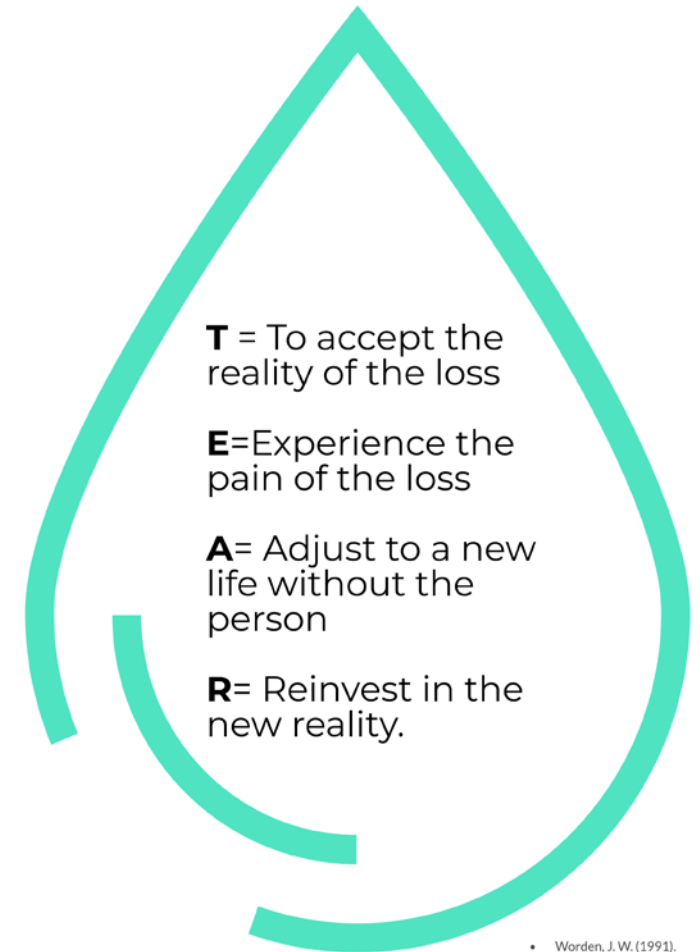
Oude rouwmodellen

William Worden (1980)

→ 4 taken

1. accepteren van het verlies
2. emotioneel doorwerken van de pijn van het verlies
3. aanpassen aan de omgeving zonder de overledene
4. opnieuw investeren in het veranderde leven en in andere relaties

TEAR Model Of Grief

Kritiek op deze ‘oude rouwmodellen’

- **Fasen** dienen chronologisch te verlopen
- Er is een norm: ‘als je het zo doet, rouw je normaal’
- Je ‘moet’ doorheen deze fasen om tot aanvaarding te komen en je leven verder te zetten
- Deze fases laten uitschijnen dat iedereen op dezelfde manier rouwt
- Rouwen is ‘iets passiefs’, het overkomt je
- Er lijkt een eindpunt te zijn aan rouwen
- **Taken** uitvoeren impliceert ‘presteren’ om het goed te doen
- Taak 3 (je aanpassen aan het nieuwe leven) begint al meteen na het overlijden, die taak wacht niet tot na het emotionele werk

Foto: Ann

Ze zeggen dat...

“Ze zeggen dat ik me niet moet aanstellen, dat er anderen zijn die het veel moeilijker hebben dan ik, dat mijn angst onnodig is, dat het geen zin heeft om mij schuldig te voelen, dat ik sterk moet zijn, dat het went, dat mijn tranen haar niet zullen terug brengen, dat ik niet mag haten maar moet leren vergeven, dat het nu wel al lang genoeg geduurd heeft, dat ik me wentel in mijn verdriet, dat het al zo lang geleden is, dat ik niet boos of jaloers of eenzaam of wanhopig mag zijn, dat ik het moet kunnen verwerken, een plekje geven, aanvaarden, de draad weer oppakken.

Ze zeggen dat het overgaat, dat het slijt, dat de tijd alle wonden heelt, dat ik er wel doorheen kom... Ze zeggen zoveel. Dat de vogel van verdriet geen nest mag maken in mijn haar. Maar misschien mag hij wel nestelen in mijn hart?

Misschien dat het ook niet overgaat. Ook niet na twintig, dertig of honderd jaar. Als ik dat zeg, dat het nog steeds pijn doet, dat het nu na al die jaren eigenlijk meer pijn doet dan ooit, mag dat dan?”

UIT: *Gehavend* – Johan Maes

Nieuwe inzichten...

- rouwen is normaal en natuurlijk – hoort bij het mens-zijn
- is uniek, zoals een vingerafdruk of een vlokje sneeuw: iedereen rouwt anders + je rouwt ook weer anders bij elk verlies
- raakt je in heel je persoon: fysiek, cognitief, emotioneel, sociaal, spiritueel...
- heeft een sociale en contextuele dimensie: hoe leerden we 'van thuis uit' omgaan met afscheid en lastige dingen? – wat is onze familiale bagage? – hebben we steunfiguren? – welke ruimte en begrip krijgen we? – welke 'normen' ervaren we in onze samenleving rond verdriet? – welke taboes zijn er?

Nieuwe inzichten...

- verdriet gaat op en af, komt en gaat, zoals eb en vloed
- emoties reguleren: je kan naar de pijn toegaan (inzoomen) en afleiding zoeken (uitzoomen)
- rouwen is niet zozeer verwérken van het verdriet, als wel het verweven (integreren) in je leven. Niet alles wordt 'goed' of 'opgelost': sommige vragen, twijfels, obstakels zullen blijven...
- rouwen heeft geen eindpunt... Wél kan er gaandeweg iets veranderen in onze rouw, onze kijk op leven en dood, onze kijk op onszelf en *, onze kijk op onze omgeving. Vaak wordt het rauwe van de rouw milder...

Nieuwe inzichten...

- is het loslaten van de fysieke persoon en het 'anders mogen vasthouden' van de relatie
*bv. foto groeten, praten met *, hulp of raad vragen, voor het graf zorgen, tekens van * krijgen, waarden/interesses/engagements van * verder zetten, kleding van * dragen, brieven schrijven naar *...*
- vertelt ons over kwetsbaarheid én veerkracht:
er is gecompliceerde rouw mogelijk (5 tot 10%)
en evengoed is er mettertijd groei mogelijk:
positieve emoties, andere waarden, levensvreugde, dankbaarheid, mildheid...

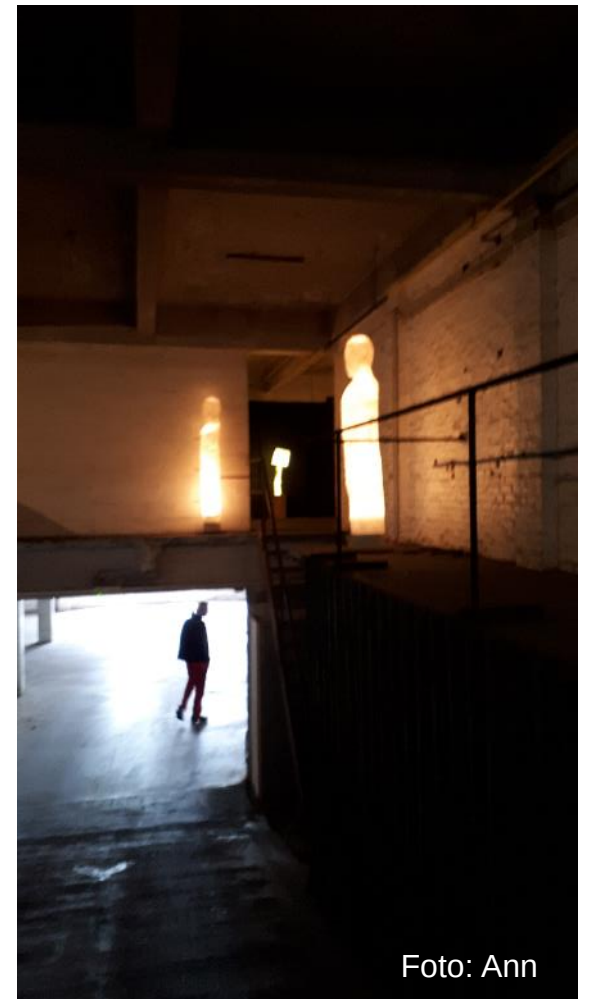

Foto: Ann

Nieuwe modellen: 1. Duaal Proces Model

Margaret Stroebe & Henk Schut (1999):

- = rouwen is bewegen tussen verlies **en** het leven dat verder gaat
- = de beide polen kunnen zowel positieve als negatieve emoties met zich meebrengen
- = mannen (vaak) meer herstelgericht, vrouwen (vaak) meer verliesgericht

Bronmodel: Duaal Proces Model, Stroebe en Schut.
Bewerking: Jakob van Wielink, Leo Wilhelm.

Beeld rouwbootje

A photograph of a wooden rowing boat on a body of water. The boat is viewed from the front, showing its curved hull and wooden interior. Two wooden oars are visible, resting on the boat's floor. The water is calm, and a rocky shoreline is visible in the background under a soft, hazy sky.

Rouwen is roeien met twee riemen.

De ene riem is verliesgericht:
de aandacht richt zich op
wat verloren is gegaan.

De andere riem is gericht op
het leven en de toekomst en
kijkt naar wat mogelijk blijft en wordt.

Arianne Boon

Foto: yarden.nl

Het rouwbootje van Lien ^(1/2)

Casus:

Lien (14 jaar) heeft haar zus Heleen (12 jaar) verloren in een verkeersongeluk en heeft nog een broer Wannes (17 jaar)

- **De riem van het verlies (zowel deugddoend als lastig)**
 - + foto's van Heleen kijken op haar telefoon, een herinneringsboekje bijhouden, met oma in de kerk een kaarsje branden, iets posten op sociale media over haar verdriet, deelnemen aan praatavonden met Missing You, een tekening maken om op Heleen haar graf te leggen, een sjaal en muts van Heleen dragen, dromen dat Heleen er weer is, een reiger zien en connectie voelen met Heleen, een playlist samenstellen, pizza eten (lievelingseten H.)
 - overspoeld worden door enorm gemis, Heleen 'zien' op straat en enorm teleurgesteld zijn dat zij het niet is, zich opsluiten op haar kamer, boos zijn op de automobilist die haar zus niet gezien heeft, nachtmerries over het ongeluk,' paniekaanval omdat zichzelf of iemand van haar gezin ook kan wegvallen, de plek van het ongeluk vermijden, zorgen over haar ouders hebben, confrontatie in de rechtszaak...

Het rouwbootje van Lien (2/2)

- **De riem van het verdere leven (zowel deugddoend als lastig)**
 - + gaan zwemmen, ik doe 'gewoon' mee met mijn vrienden, ik ga skiën met de CM en vertel niemand dat mijn zus dood is, zich inschrijven voor de jazzdans want Heleen deed dat ook, naar school gaan en een spreekbeurt geven over verkeersveiligheid, aan acties meedoen rond verkeersveiligheid, vakantie plannen met het gezin...
 - schuldgevoel als ik plezier heb, thuisblijven omdat ouders anders alleen zijn, weekends anders invullen, de 'jongste' van het gezin worden met ongeruste ouders, veel snoepen en emo-eten als verdoving

Beeld: 'slingerapen'

Thijs (5 jaar) heeft zijn papa verloren en slingert doorheen de dag heen en weer:

- Tranen bij de juf/meester 's morgens
- Afleiding door te spelen - niets aan de hand
- Ruzie op de speelplaats 'om niets' - lichtgeraakt
- Vertelt blij dat zijn peter nu mee naar de voetbal gaat in plaats van zijn papa
- Maakt een tekening voor/over zijn papa
- Wordt boos wanneer hij zijn mama ziet aan de schoolpoort: "waar is papa?" en moet huilen
- Vertelt vrolijk over de schooldag aan oma
- Wil niet alleen gaan slapen en is bang in het donker...

Rouwen is heen en weer bewegen tussen: (1/2)

- je openen voor het verlies en je ervoor kunnen afsluiten
- naar het verlies toegaan en er ook weer afstand van kunnen nemen
- jezelf confronteren met pijnlijke gevoelens en ze ook kunnen vermijden
- het onthouden van mooie herinneringen en het mogen vergeten van pijnlijke
- het loslaten van de fysiek levende persoon en verbinden met de afdruk die hij/zij heeft nagelaten in jou
- terugblikken en vooruitkijken
- inzoomen en uitzoomen
- het naar je toeschrijven en het van je afschrijven

Rouwen is heen en weer bewegen tussen: (2/2)

- kwetsbaar zijn en je krachtig voelen
- wanhoop voelen en hoop
- naar binnen keren en naar buiten treden
- het afbreken van oude delen van jezelf en het weer opbouwen van een nieuw ik
- eb en vloed
- inademen en uitademen...

**‘En zo wordt verlies meer en meer
een deel van wie je bent.’**

Uit: *Gehavend* – Johan Maes

Beeld: 'verdriet verweven', levenslang

- Verdriet mag verweven worden in het leven
- *Marinus van den Berg*
- De (donkere) draad van verdriet zal levenslang te zien zijn in het weefsel
- De draad zal soms dikker zijn, soms meer zichtbaar, soms andere kleur krijgen
- Knopen in het weefsel op belangrijke dagen of toevallige momenten

Foto: Ann

IK WEEF JOU

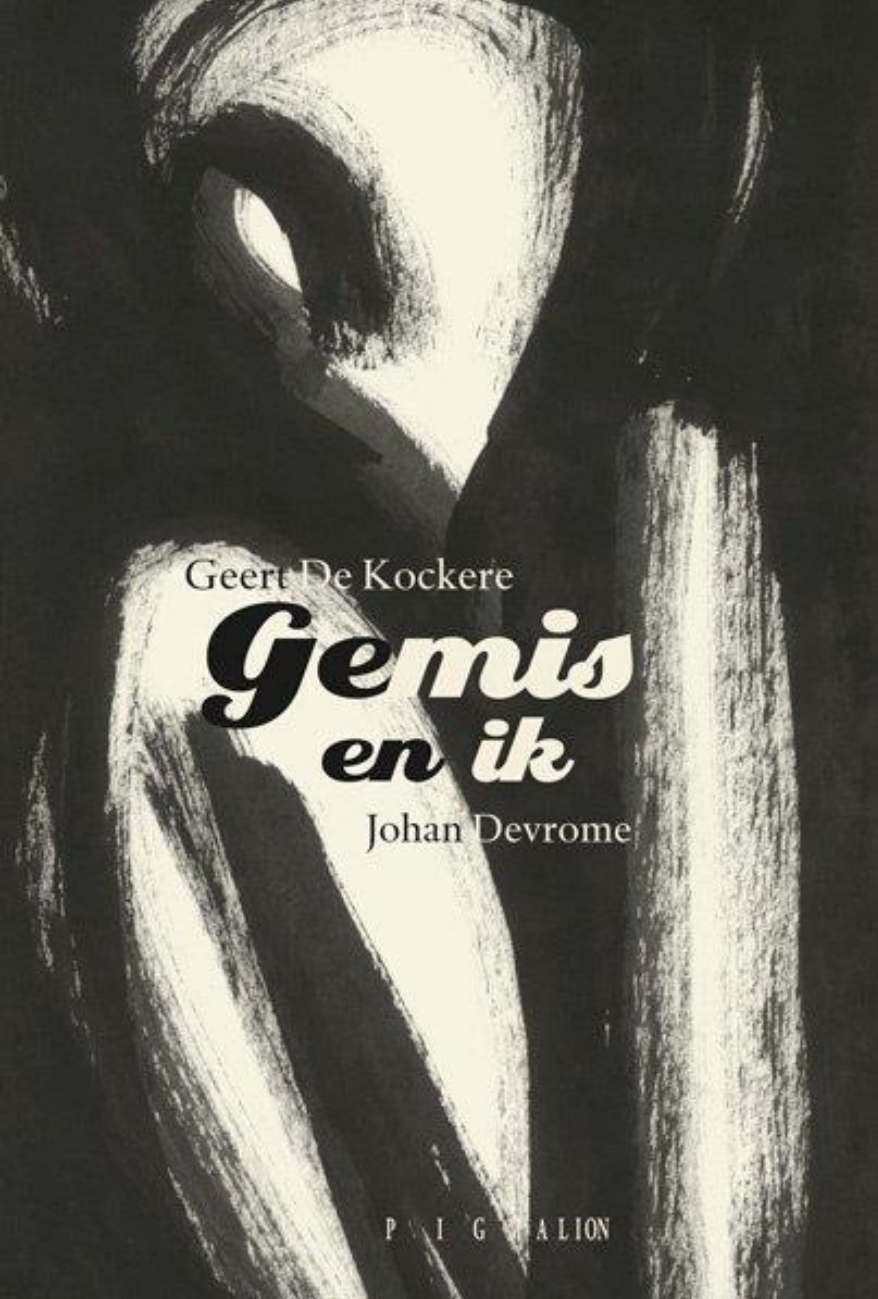
ik weef de tranen in mijn leven
ik weef de trots in alle dagen
ik weef de pijn in zachte strengen
ik weef jou, in alle lagen

wie je was, wie je zult blijven
hoe je kijkt en hoe je lacht
wat je gaf en wat ik leerde
weven zal ik, alles wat je bracht

ik weef het missen, en het dragen
ik weef de liefde die is gebleven
ik weef jou met zorg en aandacht
in alle draden van mijn leven

Floortje Agema, uit *Jij wordt gekend*

Beeld: 'verdriet verweven', levenslang

Gemis als een personage dat steeds bij je is: soms wat kleiner, dan weer groter...

Gemis wordt weggeduwd en later weer een knuffel...

Gemis voelt vertrouwd en dan weer vreemd...

Gemis en ik gaan samen verder...

Beeld: Maria Magdalena (Joh.20)

- wenen bij het graf van Jezus
- gezonden worden naar de broeders
= heen en weer bewegen tussen
verlies en verder

Icoon: Jozef Sedmak

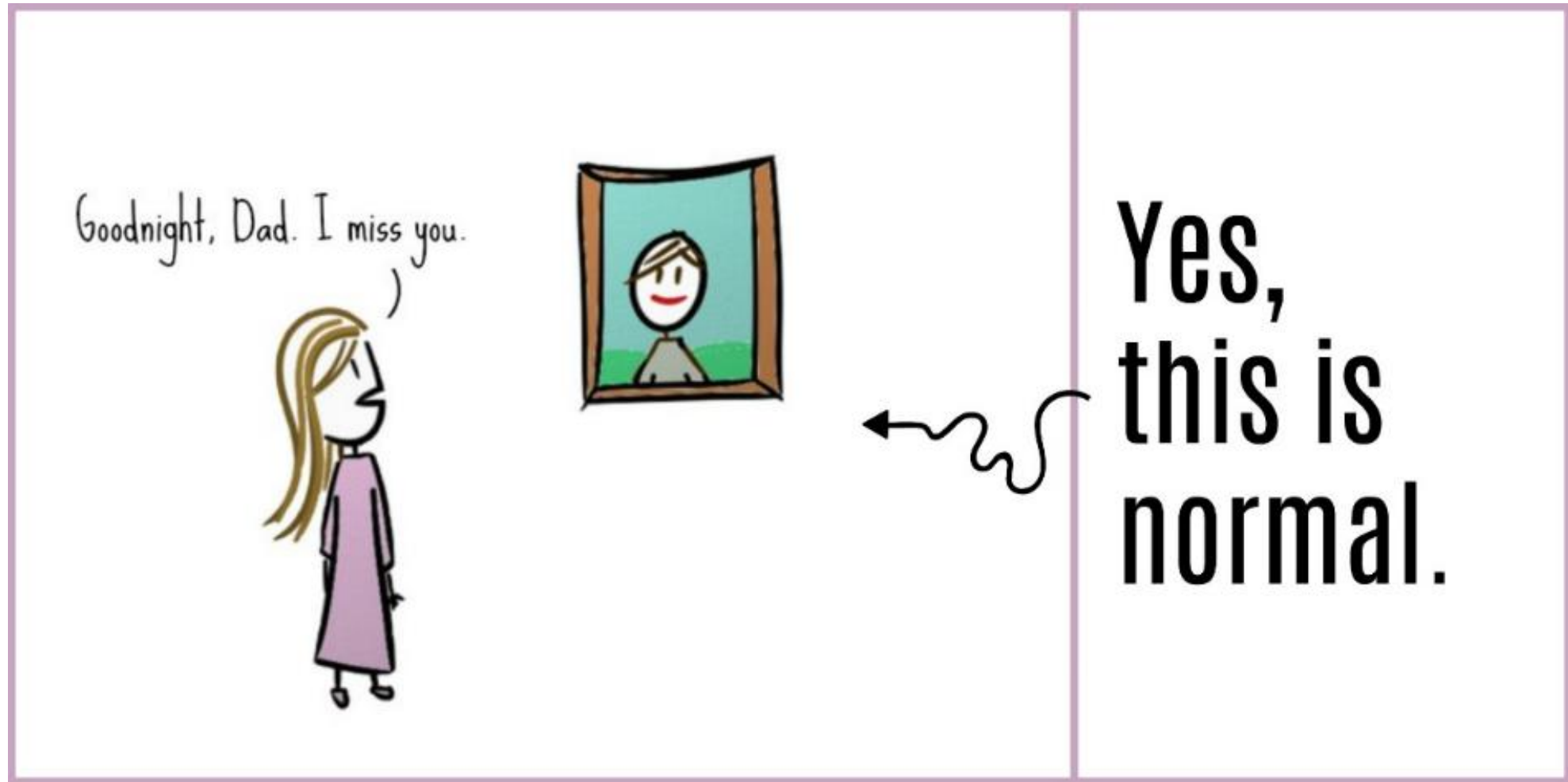
Nieuwe modellen: 2. *continuing bonds*

Klass, Silverman, Nickman (1996)

“Sterven is verhuizen van de buitenwereld naar het hart van de mensen die je graag zien” – Manu Keirse
= Niet moeten loslaten, maar anders mogen vasthouden

- de innerlijke relatie met * aanwezig houden, verbonden blijven met * via herinneringen, verhalen vertellen, bezittingen bijhouden, waarden en normen verder zetten, praten tegen *, dingen doen die * graag deed, schrijven aan *, bidden tot *, de aanwezigheid van * voelen, * eren door bepaalde activiteiten, kleren dragen van *, dromen van *, tekens krijgen van *...
- *wanneer is de verbinding positief – negatief – stresserend – betekenisvol?*

“Ben ik misschien gek?”

Schilderij: Claire Vanden Abbeele

Beeld: 'jij onzichtbaar bij mij'

Jij bent onvergetelijk geworden in ons leven.
Jij zal zo vaak in onze gedachten zijn.
We zullen nog van je dromen en je stem nog horen.
Jij zal altijd met ons meegaan.
We zullen heimwee naar je hebben.
Jij blijft een litteken in ons bestaan.
Jij blijft ook een teken van liefde in ons leven.
Aan jou zullen we ons optrekken.
We zullen vol levensmoed verder gaan.
Jij onzichtbaar bij ons.

Marinus van den Berg

Schilderij: Janet Brooks Gerloff

Beeld: Emmaüsgangers (Lc. 24, 13-36)

“Toen we onderweg
vertelden over zijn
leven, was hij precies
bij ons...”

“Toen we in de herberg
brood en wijn deelden
zoals onze Meester
deed, was hij bij ons.
We gaan verder in zijn
spoor...”

Beeld: Maria Magdalena

- “Hou me niet vast”
- = laat mijn fysieke aanwezigheid los en transformeer die naar een symbolische aanwezigheid
- *aanwezig* –
afwezig – *inwezig*

Schilderij: Alexander Andrejewitsch Iwanow

Beeld: Maria Magdalena en de tuinman

Schilderij: Rembrandt van Rijn

Maria Magdalena 'ziet'
Jezus in/doorheen de
tuinman

- *In wie of wat 'zien' wij onze overledenen terug?*
- *Wanneer voelen wij ons met hen verbonden?*
- *Hoe zetten we hun spoor verder?*

“Tekens krijgen”...

“Ik hoor wel eens van andere kinderen/jongeren dat ze * soms dichtbij voelen of precies een soort van teken krijgen.

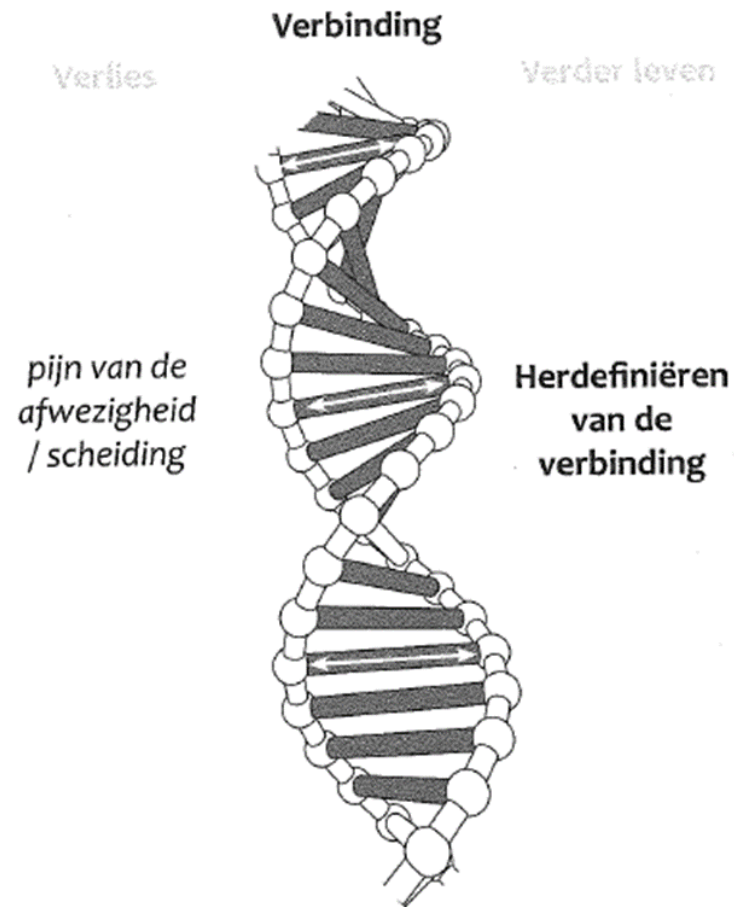
Heb jij dat ook al meegemaakt?”

Bv. warm gevoel, steun ervaren, vlinders of vogels zien, veertjes vinden, toevallige liedjes, een bepaald cijfer dat opduikt, beschermengel...

Nieuwe modellen: 3. DNA-model

Johan Maes (2017)

- DNA bestaat uit bouwstenen waar ieder zijn eigen rouwverhaal mee creëert
 - DNA- model heeft 3 dimensies:
 1. Verlies
 2. Verder leven
 3. Verbinding met de overledene
- m.a.w.: beide riemen van het rouwbootje zijn verbonden met de overledene

Beeld: “zeg opnieuw hallo”

“Herinneren is een vorm van ontmoeten
- Kahlil Gibran

To re-member

- iemand (opnieuw) lid maken van je levensclub
- belangrijk om het léven van * ook in de verf te zetten en niet alleen de dood

To re-member

- *Zie je het zitten om * eens aan me voor te stellen? Hoe zag * eruit? Wat was typisch?*
- *Foto vragen of * laten tekenen*
- *Interesses en waarden van *, favoriete herinneringen van jullie samen*
- *Omschrijving van jullie band*
- *Wat heeft * voor jou mogelijk gemaakt (of veranderd of bijgedragen)?*
- *Wat zou * misschien zeggen over wat jij hebt veranderd in zijn of haar leven?*
- *Hoe is * nog aanwezig voor jou? Waarin vind je *?*
- *Wat wil je meedragen van *?*
- *Iets opschrijven (samen) geeft het gezegde bestaansrecht!*

“Zeg opnieuw hallo” - remembering

Tekening: Ann

“Zeg opnieuw hallo” - remembering

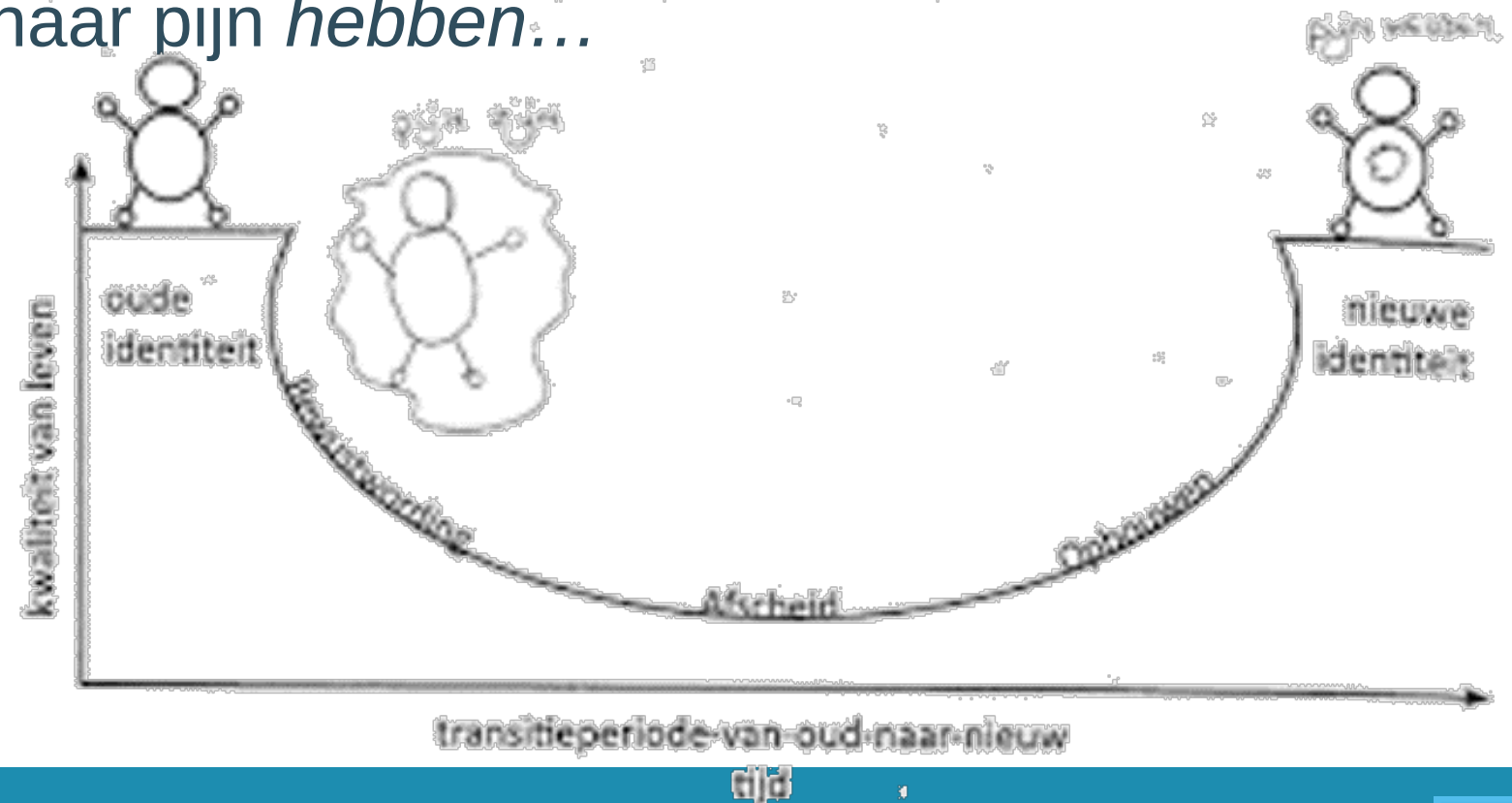

Tekening: Ann

Nieuwe modellen: 4. rouwen als transitie

Herman de Mönnink e.a.

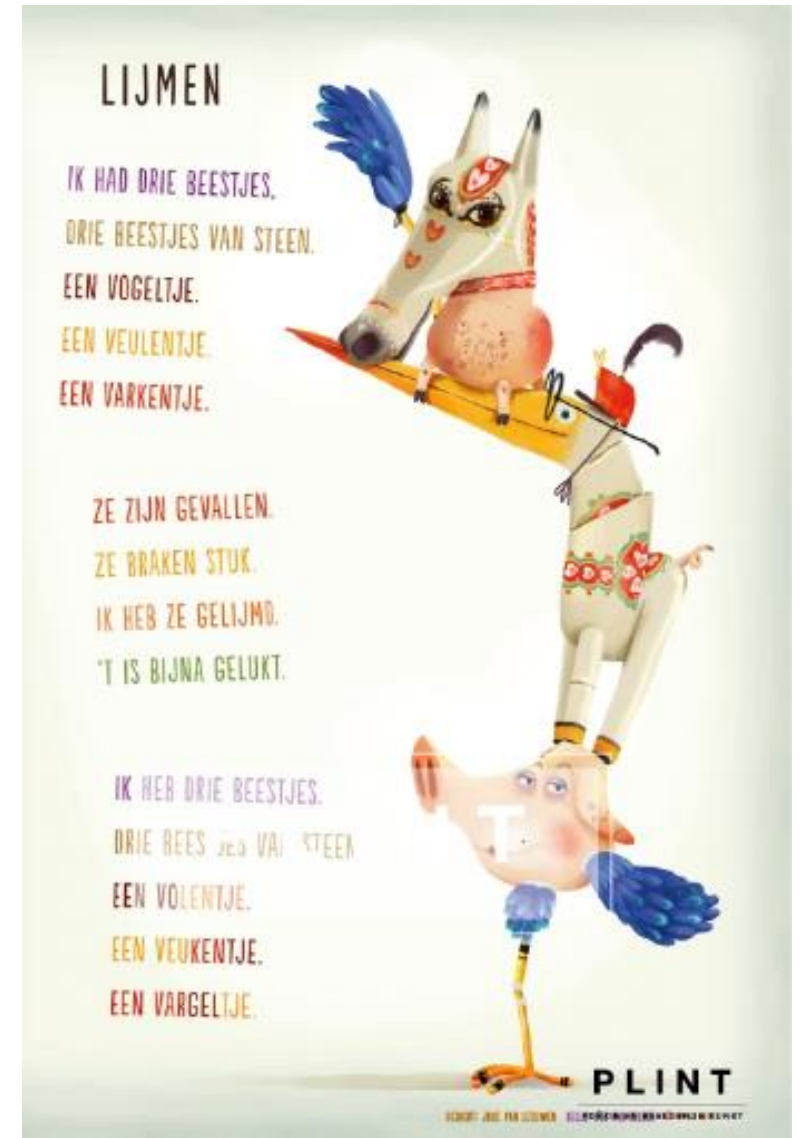
- rouwen als overgang/transitie: van de oude ik naar een nieuwe ik
- beeld: van pijn *zijn* naar pijn *hebben*...

Rouwen als transitie

Gedicht 'Lijmen' - Joke Van Leeuwen:

- met de brokstukken van je oude leven een nieuw verhaal schrijven dat bij je past
- vraag: wat is er wél bij het oude gebleven dat jij/jullie graag wil behouden?
bv. wandelen met de hond, vrijdags frietjes eten, muziekschool, de jeugdbeweging, mijn kamer...

Beeld: ze blijven 'visser' (Lc 5, 1-11)

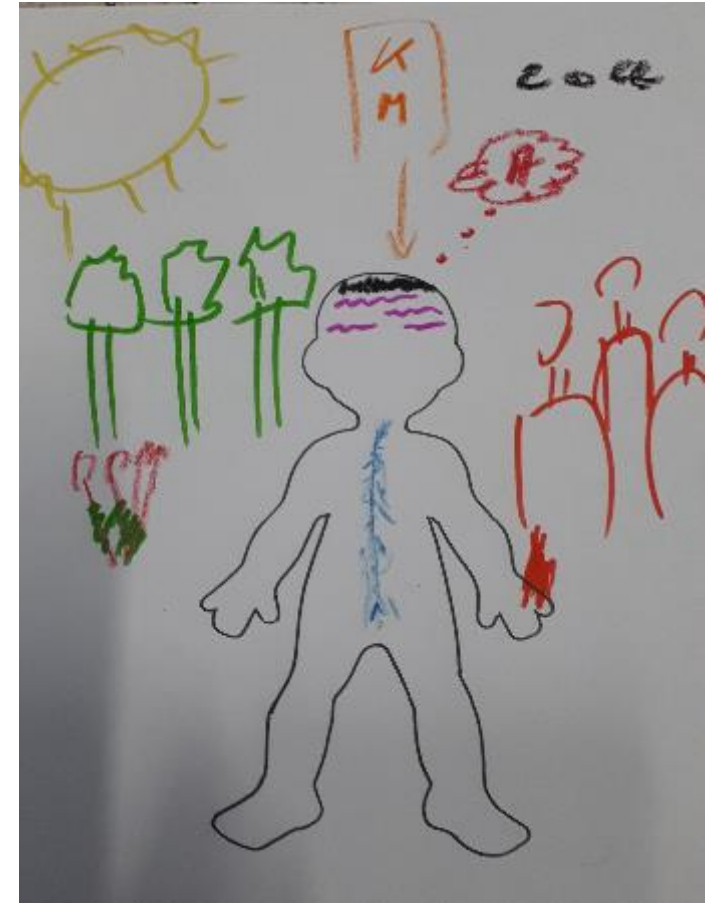
- Hun oude leven: 'visser zijn'
- Hun nieuwe leven: Jezus volgen en 'vissers van mensen' worden.

Transitie beeld: de drie 'mannekes'

Hoe zie je jezelf?

1. Vlak na het overlijden
2. Op dit moment
3. In de toekomst?

Tekening: ouders van Arne via Ann

Transitie beeld: de drie 'mannekes'

Tekening: ouders van Arne via Ann

Beeld: hulpbootjes, eilanden, vissen

Tekeningen via Lies Scaut, www.de-weg-wijzer.be

Nieuwe modellen: 5. betekenisgeving

Robert Neimeyer (2014)

- rouwen als zoeken naar betekenis, want wij mensen zijn *betekeniszoekers*
 - zoeken naar betekenis is een PROCES dat kan veranderen met de jaren
1. zoeken naar de betekenis van wat er gebeurd is
 2. zoeken naar 'wie ben *ik* nu in het licht van dit verlies?'
 3. zoeken naar een zinvol leven na een zinloos verlies

Betekenisgeving doorheen de jaren

- *Ik dacht eerst niet dat ik ooit verder zou kunnen, maar ik voel me nu getroost door de natuur en de kringloop van de seizoenen*
- *Ik kon de eerste jaren niet vatten dat mama op haar 42ste weggerukt kon worden uit ons gezin, maar ik denk nu dat ze een 'oude ziel' had en genoeg geleefd had*
- *ik ga niet blijven graven naar het waarom van de zelfdoding van mijn zus, ik denk dat er in haar hersenen iets 'geknapt' is in de chemie, en dat is het dan*
- *ik was verbitterd en nihilistisch, maar de trouw van mijn vrienden heeft me mettertijd anders doen kijken naar de waarde van vriendschap*
- *door de dood van mama heb ik mettertijd een betere band gekregen met mijn broer en zus.*
- *ik ben snel volwassen moeten worden door het verlies van *, maar mijn vrienden vinden mij een betrouwbare luisteraar; ik denk dat ik psychologie ga studeren...*

Betekenis van Jezus' kruisdood

- Theologisch: gestorven voor onze zonden
- Politiek: Romeinen vonden hem een bedreiging
- Godsdienstig: schriftgeleerden vonden hem een bedreiging voor de 'joodse wet'
- Pastoraal: Jezus als tochtgenoot in het lijden
- Mystiek: het mysterie van de Verrijzenis
- Persoonlijk: wij worden geroepen om zijn weg verder te gaan; wij worden geroepen om het lijden van anderen en van 'systemen' te zien

Nieuwe modellen: 6. krachtbronnen & groei

- *Wat helpt je nu om boven water te blijven?*
- *Waar vind je afleiding in?*
- *Wat of wie is belangrijk(er) geworden voor jou?*
- *Waar ben je trots op bij jezelf?*
- *Wat is er nog hetzelfde gebleven als vroeger dat je fijn vindt?*

People tend to believe that grief shrinks over time

What really happens is that we grow around our grief

Samenvatting rouwmodellen

Oudere visies

- Confrontatie met pijn nodig
- Standaard model in fasen/taken
- Hangt van individu af
- Focus op emoties
- Naar eindpunt werken
- Loslaten
- Verwerken
- Herstel is hoogst wenselijke

Nieuwere visies

- Pijn mag men ook vermijden
- Rouw is uniek
- Ook interactief en in context
- Focus op betekenis
- Zonder eindpunt, levenslang
- Verbinden
- Integreren, verweven
- Groei is ook mogelijk

Foto: Rick & Morty knuffels

Rouwreacties ^(1/3)

- **Lichamelijk:** veel of weinig eten, hoofdpijn, hartpijn, spierpijn, huilbuien, slaapproblemen, gevoeliger voor infecties, sneller struikelen...
- **Gedragmatig:** onrustig rondlopen, hulp aannemen of afwijzen, wel of niet naar kerkhof willen, afhankelijk of zelfstandig zijn, tot niets komen, zich meer of minder verzorgen, vluchten of vermijden van bepaalde plekken, minder zelfvertrouwen...

Rouwreacties ^(2/3)

- **Cognitief:** verward, vergeetachtig, desoriëntatie, piekeren, concentratieproblemen, vermijden van gedachten, indringende gedachten (bv. zelf willen sterven), proberen vat te krijgen op wat er gebeurd is...
- **Emotioneel** - negatieve én positieve emoties zijn mogelijk: wanhoop, schuldgevoel, depressie, protest, prikkelbaarheid, ontkenning, verlangen, eenzaamheid, schaamte, angst, paniek, leegte, gemis, kwaadheid, dankbaarheid, opluchting, mildheid, hoop, vrijheid...

Foto: Rick & Morty knuffels

Foto: Rick & Morty knuffels

Rouwreacties ^(3/3)

- **Sociaal:** wel of geen steun ervaren, normen vanuit de opvoeding (bv. je moet sterk zijn, *what doesn't kill you makes you stronger*, mannen huilen niet), meer of minder mensen willen zien, zelf geen initiatief kunnen nemen, zich afsluiten, druk van familie...
- **Existentieel en/of spiritueel:** geloof of idealen afwijzen, God afwijzen of juist zoeken, wereldbeeld in scherven, 'wat heeft alles voor zin?', verlangen naar een leven na de dood, nieuwe doelen zoeken, tekens zoeken of krijgen van *, betekenis zoeken, breuk in het levensverhaal, levensverhaal herschrijven...

Wat met 'geloof en spiritualiteit'? (1/3)

- Afstemmen op de unieke ander en zijn/haar unieke rouwverhaal.
- NIVEA: Niet Invullen Voor Een Ander
- Verbinden verbinden verbinden waar mogelijk: met *, met zichzelf, met klasgenoten en vrienden, met gezin/familie, met het overstijgende of Groter Verhaal

Foto: Istock

Wat met 'geloof en spiritualiteit'? (2/3)

- Geloven in veerkracht, al is ze zo klein als een mosterdzaadje.
- Christenen als 'mensen van de weg': rouwen als 'gaandeweg en mettertijd' een pad vinden
- Leven na(ast) de dood: re-membering, tekens, krachtbronnen en betekenis. Alle evangelieverhalen zijn verrijzenisverhalen.

Foto: Istock

Wat met 'geloof en spiritualiteit'? (3/3)

- De onmacht uithouden en trouw blijven.
- Omgaan met het Mysterie door symbolen, rituelen, poëzie, metaforen, stilte, gebed, rouwhoekje...
- Zinvragen niet oplossen, adviseren, sussen, minimaliseren, veralgemenen, ontwijken, maar laten bestaan.

Foto: Istock

Valkuilen bij zinvragen

Mensen zijn instinctief, van nature uit, oplossingsgericht. Bij zinvragen moeten we ons juist inhouden. Valkuilen zijn:

1. Afleiden of advies geven
2. Sussen of veralgemenen
3. Minimaliseren of dramatiseren
4. Het verhaal van de ander afpakken of vergelijken
5. Overtuigen of tegenwerpen
6. Ontwijken of doorverwijzen

Kom niet met de hele waarheid

Kom niet met de hele waarheid,
kom niet met de zee voor mijn dorst,
kom niet met de hemel als ik om licht vraag,
maar kom met een glimp, met dauw, met
een flinter
zoals vogels druppels meedragen van het
meer
en de wind een korrel zout

Olav H. Hauge

REVENBER

DANKJEWEL VOOR HET VERT-ROUW-EN

Vragen? ann.verscuren@kuleuven.be

Foto: Ann

Bij rouw en verlies zullen wij er zijn voor jou

Kennismaking materialen Katholiek Onderwijs Vlaanderen

“Dat is iets wat zeker mijn generatie...

Wij zijn niet voorbereid op de dood.

Dat is iets waar ik veel bij stilsta:
Hoe slecht kunnen wij daarmee om?

En ik vergelijk dat soms een beetje,
het is natuurlijk in het kwadraat,
met mijn eerste liefdesverdriet.

Daar heb ik zo van afgezien.
Maar daarna ken je dat gevoel,
kan je dat benoemen en dat gaat
nooit meer zo erg zijn.

Dan denk ik:
Had iemand mij dat niet kunnen uitleggen?”

(Jeroen Meus in het programma *Dagen zonder broer*)

DAGEN ZONDER BROER

Bij rouw en verlies zullen wij er zijn voor jou

PRO-website (<https://pro.katholiekonderwijs.vlaanderen/>)

KATHOLIEK ONDERWIJS VLAANDEREN VOOR DE ONDERWIJSPROFESSOR

home

Katholiek Onderwijs Vlaanderen

voor de onderwijsprofessional

Onze thema's

Didactiek en leerplannen	Begeleiding van lerenden	Identiteitsontwikkeling	Kwaliteitsontwikkeling
Bestuurszaken	Financieel beheer en inkoopbeleid	Schoolorganisatie	Personeelsbeleid
Welzijn op het werk	Infrastructuur	Professionalisering door begeleiding en vorming	Over ons en contact

Bij rouw en verlies zullen wij er zijn voor jou

KATHOLIEK ONDERWIJS VLAANDEREN VOOR DE ONDERWIJSPROFESSIO

rouw en verlies

home

Katholiek Onderwijs Vlaanderen

voor de onderwijsprofessional

Onze thema's

 Didactiek en leerplannen	 Begeleiding van lerenden	 Identiteitsontwikkeling	 Kwaliteitsontwikkeling
 Bestuurszaken	 Financieel beheer en inkoopbeleid	 Schoolorganisatie	 Personeelsbeleid
 Welzijn op het werk	 Infrastructuur	 Professionalisering door begeleiding en vorming	 Over ons en contact

Bij rouw en verlies zullen wij er zijn voor jou

 **KATHOLIEK
ONDERWIJS
VLAANDEREN** VOOR DE ONDERWIJSPROFESSIONAL

Zoek

MENU

home > zoeken

Zoekresultaten voor: rouw en verlies

ZOEK

rouw en verlies

☒ in de volledig PRO.-website

TYPES

☐ Alle

☐ Documenten

☐ Leerplanpagina's secundair

☐ Nieuws (tot 12 maanden terug)

☐ Personen

☐ Professionalisering

☐ Themapagina's (mededelingen)

Pastoraal op school

Verlies en rouw

Wat doe je wanneer je in je school met verdriet en **rouw** te maken krijgt?

Psychosociaal welzijn

Verbinden met leerlingen

Verlies en rouw Coda Rouwzorg – Netwerk Palliatieve Zorg Noorderkempen – wil **rouwenden** en hun omgeving informatie, advies en ondersteuning bieden met betrekking tot **rouw**. Naast gespreksgroepen voor **rouwenden** is er ook mogelijkheid tot individuele rouwbegeleiding, tot coaching en gezinsondersteuning bij gezinnen met kinderen en jongeren in **rouw**. Vier keer per jaar organisee...

Pastoraal op school

Verlies en rouw

Verlies, verdriet en rouw op school Een mens is een kwetsbaar wezen. Verlieservaringen, verdriet en **rouw** raken die kwetsbaarheid en...

Bij rouw en verlies zullen wij er zijn voor jou

 KATHOLIEK ONDERWIJS
VLAANDEREN

VOOR DE ONDERWIJSPROFESSIONAL

Zoek

MENU

home > identiteitsontwikkeling > pastoraal > pastoraal op school > verlies en rouw

 Pastoraal op school

visie

inspirerend materiaal

verlies en rouw

bezinning voor leerlingen

professionalisering

Verlies en rouw

Wat doe je wanneer je in je school met verdriet en rouw te maken krijgt?

Verlies, verdriet en rouw op school

Een mens is een **kwetsbaar wezen**. Verlieservaringen, verdriet en rouw raken die kwetsbaarheid in de kern. Ze raakt je hele menszijn en is onlosmakelijk met het leven verbonden. Het indringendst dient die kwetsbaarheid zich aan bij een overlijden. Daar is deze webpagina in de eerste plaats op gericht. Maar ook andere **verliessituaties** gaan gepaard met verdriet en rouw en ook daarvoor kan deze webpagina inspiratie bieden. Denk maar aan een echtscheiding, het plots vertrek van een leerling ... Je school blijft er helaas niet van gespaard.

In een katholieke dialoogschool kun je die **kwetsbaarheid tonen** en wil je ze ook mee dragen.

Verlies en rouw

- Verlies, verdriet en rouw op school**
- Placemat rouwzorg in de katholieke dialoogschool
- Ondersteuning door pedagogisch begeleiders
- Rouwkoffer
- Met je (kern)team op weg
- Verken zeker deze websites

 Downloads

Bij rouw en verlies zullen wij er zijn voor jou

PRO-website (<https://pro.katholiekonderwijs.vlaanderen/>)

KATHOLIEK ONDERWIJS VLAANDEREN VOOR DE ONDERWIJSPROFESSOR

home

Katholiek Onderwijs Vlaanderen

voor de onderwijsprofessional

Onze thema's

Didactiek en leerplannen	Begeleiding van lerenden	Identiteitsontwikkeling	Kwaliteitsontwikkeling
Bestuurszaken	Financieel beheer en inkoopbeleid	Schoolorganisatie	Personeelsbeleid
Welzijn op het werk	Infrastructuur	Professionalisering door begeleiding en vorming	Over ons en contact

Bij rouw en verlies zullen wij er zijn voor jou

 **KATHOLIEK
ONDERWIJS**
VLAANDEREN

VOOR DE ONDERWIJSPROFESSIONAL

Zoek

 MENU

home > identiteitsontwikkeling

 Identiteitsontwikkeling

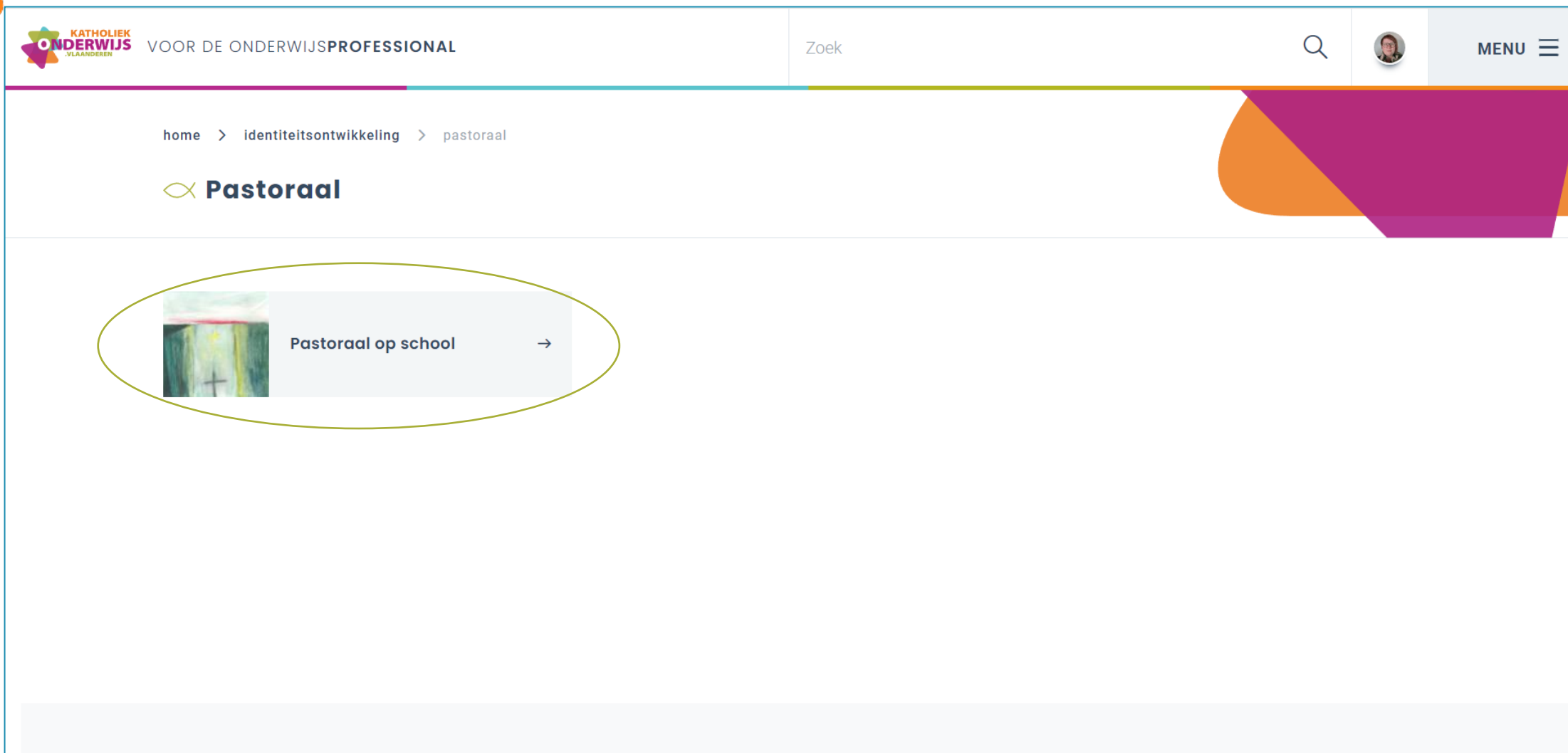
Katholieke dialogeschool →

Leeftocht →

Pastoraal →

Rooms-katholieke godsdienst →

Bij rouw en verlies zullen wij er zijn voor jou

Bij rouw en verlies zullen wij er zijn voor jou

**KATHOLIEK
ONDERWIJS
VLAANDEREN**

VOOR DE ONDERWIJSPROFESSIONAL

Zoek

 MENU

home > identiteitsontwikkeling > pastoraal > pastoraal op school

 Pastoraal op school

Visie

Twee basisteksten oriënteren de pastorale werking op school.

Inspirerend materiaal

Databank met werkmateriaal voor een eigentijdse pastoraal op school.

Verlies en rouw

Wat doe je wanneer je in je school met verdriet en rouw te maken krijgt?

Bij rouw en verlies zullen wij er zijn voor jou

 **KATHOLIEK
ONDERWIJS
VLAANDEREN** VOOR DE ONDERWIJSPROFESSOR

Zoek

 MENU

[home](#) > [identiteitsontwikkeling](#) > [pastoraal](#) > [pastoraal op school](#) > [verlies en rouw](#) **Pastoraal op school**[visie](#) [inspirerend materiaal](#) [verlies en rouw](#) [bezinning voor leerlingen](#) [professionalisering](#)

Verlies en rouw

Wat doe je wanneer je in je school met verdriet en rouw te maken krijgt?

Verlies, verdriet en rouw op school

Een mens is een **kwetsbaar wezen**. Verlieservaringen, verdriet en rouw raken die kwetsbaarheid in de kern. Ze raakt je hele menszijn en is onlosmakelijk met het leven verbonden. Het indringendst dient die kwetsbaarheid zich aan bij een overlijden. Daar is deze webpagina in de eerste plaats op gericht. Maar ook andere **verliessituaties** gaan gepaard met verdriet en rouw en ook daarvoor kan deze webpagina inspiratie bieden. Denk maar aan een echtscheiding, het plots vertrek van een leerling ... Je school blijft er helaas niet van gespaard.

In een katholieke dialoogschool kun je die **kwetsbaarheid tonen** en wil je ze ook mee dragen.

Verlies en rouw

- Verlies, verdriet en rouw op school**
- Placemat rouwzorg in de katholieke dialoogschool
- Ondersteuning door pedagogisch begeleiders
- Rouwkoffer
- Met je (kern)team op weg
- Verken zeker deze websites

 Downloads

Materialen online: Verlies, verdriet en rouw op school

- De mens als kwetsbaar wezen
 - Overlijden | Andere verliessituaties
 - Tonen van kwetsbaarheid
- Omgaan met verlies en rouw
 - Verbonden met christelijke inspiratie
 - Aanknopingspunten andere levensbeschouwingen
- Aanbod:
 - Placemat Rouwzorg in de katholieke dialogeschool
 - Ondersteuning door pedagogisch begeleiders
 - Rouwkoffer
 - Met je team op weg (scenario)
 - Interessante websites om te verkennen

1. Overzicht van bruikbare materialen
2. Ontwikkeld vanuit de identiteit van onze organisatie
3. Opgesplitst in drie duidelijke categorieën
4. Waar mogelijk (wenselijk) opgesplitst per onderwijsniveau
5. Zowel volledig uitgewerkte documenten als 'raamdocumenten'

**KATHOLIEK
ONDERWIJS**
.VLAANDEREN

"Ik zal er zijn voor jou"

(Ex. 3,14)

Rouwzorg in de katholieke dialogeschool

Vaak beantwoorden we deze vraag pas wanneer we als school geconfronteerd worden met een overlijden.

Het is echter belangrijk om hier blijvend aandacht aan te geven.

We kiezen voor een **pastoraal van presentie**, van blijvende aanwezigheid.

ACUTE SITUATIES

als **school**

geconfronteerd worden met een overlijden

[Communicatie](#)

[Stilvallen](#)

[Evaluatie en nazorg](#)

[Checklists](#)

Levensbeschouwelijke dialogekansen [1](#) en [2](#)

PROFESSIONALISERING

als **team**

bijleren over verlies en rouw

[Achtergrondinformatie: waarom professionaliseren?](#)

[Concrete werkbladen & nazorg bij een traject](#)

BLIJVENDE AANDACHT (IN DE LUWTE)

met **leerlingen**

werken rond rouw en andere verlieservaringen

basisonderwijs

[Ideeën en werkvormen](#)

[Gebeden](#)

[Boekenlijst](#)

secundair onderwijs

[Rouw en verlies in de katholieke dialogeschool](#)

[Gedenkviering en Bijbelteksten op maat van jongeren](#)

[Teksten, verhalen en materialen](#)

[Boekenlijst](#)

[Gebeden](#)

[Rouw en verlies, workshop rond uitdrukkingsvormen](#)

buitengewoon onderwijs

['Buitengewone' rouwzorg](#)

[Ideeën en werkvormen](#)

Bijbelverhalen 1 [a](#) [b](#) [c](#) | 2 [a](#) [b](#) [c](#)

Je vindt dit overzichtsdocument online op:

<https://pro.katholiekonderwijs.vlaanderen/verlies-en-rouw>

Vertrouwen

Een pedagogie van de hoop
is een pedagogie van vertrouwen:
zij uit zich in het vertrouwen
dat de kinderen en jongeren die wij opvoeden,
de toekomstige wereld zullen vernieuwen,
kritisch en creatief,
en vorm geven als een wereld
waarin het goed is om te leven.
Hand in hand,
schouder aan schouder,
gaan we met hen
die wonderlijke wereld binnen,
begeleiden we hen
in wederkerige dialoog
en zien we hen groeien.
Gaandeweg laten ze onze handen los;
eerst af en toe, daarna vaker en vaker.
Geleidelijk aan laten we ze hun eigen weg gaan,
maar onze handen blijven beschikbaar
om naar te grijpen
als ze die nodig hebben.

fb.com/KatholiekOnderwijsVlaanderen

linkedin.com/company/katholiekonderwijsvlaanderen

twitter.com/KathOndVla
twitter.com/BoeveLieven

instagram.com/kathondvla

MIDDAG

12U | SAMEN VIEREN: SYMBOLISCH MOMENT*

Kapel

* Graag iets meenemen om te schrijven

12U30 | LUNCH EN MIDDAGPAUZE

Restaurant

**13U30 | VRIJBLIJVEND KIJKJE NEMEN IN DE
LOKALEN VAN DE WERKWINKELS**

NAMIDDAG

14U | WORKSHOPS